

Demografik Özellikler ile Empatik Eğilim Arasındaki İlişki: Yetişkinler Üzerine Ampirik Bir Araştırma^a

MUSTAFA KOÇ^b

Geliş Tarihi: 07.11.2015 | Kabul Tarihi: 24.04.2016

Öz: Gelişim dönemlerinden yetişkinlik döneminde demografik özellikler ile empatik eğilim arasındaki ilişkiyi incelemeyi amaçlayan bu çalışma, benlik psikolojisi alanında yapılan bir alan araştırmadır. Bu ampirik çalışmada, kurgulanan bağımlı ve bağımsız değişkenleri ölçmek için demografik değişkenlerin yer aldığı “Kişisel Bilgi Formu” ile Türk toplumu ve kültürü üzerinde psikometrik açıdan geçerlik ve güvenilirlik testleri yapılmış ‘Empatik Eğilim Ölçeği’ kullanılmıştır. Anket aracılığıyla deneklerden alınan ham verilere t Testi ve Tek Yönlü Varyans Analizi gibi parametrik istatistiksel analiz teknikleri uygulanarak demografik özellikler ile empatik eğilim arasındaki farklılıklar betimlenmiştir. Dolayısıyla cinsiyet değişkeni özelinde, kadınların empatik eğilim düzeylerinin erkeklerden daha yüksek olduğu gibi bulgular elde edilmiştir. Ayrıca çalışmada, yaş ve meslek grubu gibi diğer demografik değişkenler ile empatik eğilim arasındaki farklılığa yönelik bulgulara da yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Yetişkinlik dönemi, benlik psikolojisi, demografik değişkenler, empatik eğilim, değişkenler.

^a Bu makale, Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Derneği ile Hacettepe Üniversitesi Psikolojik Danışmanlık ve Rehberlik Bölümü tarafından 10-12 Aralık 2010 tarihlerinde Ankara’da ortaklaşa düzenlenen 3. *Uygulamalı Psikolojik Danışma ve Rehberlik Kongresi*’nde, aynı başlıkla “poster bildiri” olarak sunulmuştur.

^b Balıkesir Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü

The Relation between Demographic Characteristics and Empathic Orientation: An Empirical Research on Adults

MUSTAFA KOÇ

Received: 07.11.2015 | Accepted: 24.04.2016

Abstract: This empirical study aims to indicate the relationship between demographic characteristics and empathic orientation in the adulthood. In order to measure the dependent and independent variables for these purposes, 'Personal Inquiry Form' and 'Empathic Orientation Scale' measures are used. The collected raw data have been processed to describe the relationship between empathic orientation and demographic characteristics based on the differences using parametrical statistical analysis methods such as t-Test and One Way Analysis of Variance. It is concluded that women are found to have higher level of empathic orientation than men. In addition, other demographic variables such as age, occupational group are found to be meaningful with respect to their impact on empathic orientation.

Keywords: Adulthood, self-psychology, demographic variables, empathic orientation, variables.

Giriş

Benlik psikolojisi ve sosyal psikoloji literatüründe önemli bir yere sahip olan kavramlardan biri de ‘empati/empathy’dir. Bu ampirik araştırma özelinde bağımlı değişken olarak operasyonelleştirilen ‘empatik eğilim/empathic orientation’ ise; ‘bireylerin günlük yaşamlarında bireysel empati kurabilme potansiyeli’ olarak tanımlanabilir. Daha çok empatinin duygusal boyutuna vurgu yapan empatik eğilim, kapsam olarak bireylerin duygusal sorunlarını anlayabilme yeteneği ve bu tip sorunları olan bireylere yardım etme isteğini içermektedir. Bireysel farklılıklar gösterebilen empatik eğilim, daha çok bireylerin duygusal duyarlılıklarıyla değerlendirilmektedir. Konuyla ilgili yapılan çalışmalar, bireyin karşısındaki kişiyi anlayabilmesi, yani empati kurabilmesi için empatik duyarlılık düzeyinin yüksek olması gerektiğine vurgu yapmaktadır (Taşdemir, 1999).

En az iki kişinin ilişkisi sonucunda psiko-sosyal bir süreç olan iletişimde birey, ilişkilerini sürekli olarak yeniden tanımlar ve bu ilişkiler de, birey yaşamının kalitesini belirler. İletişimde bulunan bireylerin birbirini anlaması iletişimi kolaylaştırıcı faktörlerden biridir. Kişilerarası iletişim, bireyin yaşamında oldukça önemli bir yer tuttuğu için her gelişim dönemlerindeki bireyler çevresindekiyle farklı şekillerde iletişim kurma ihtiyacı hissetmektedirler. Kurulan bu iletişim biçimleri, bazen olumlu ve yapıcı olmakla birlikte bazen de çatışma ve problem içerikli olabilmektedir.

Empatik eğilim, bireylerin birbirini anlamasında önemli bir benlik potansiyeli olarak görülmektedir. Dolayısıyla bireyin, karşısındaki kişinin duygularını anlaması ve onun yerine kendini koyabilmesi, iletişimde yaşanan sorunları da minimize etmesi bakımından önemlidir. Literatürde, empatinin “başkalarının düşüncelerini, bakış açılarını ve duygularını tanımaya ilişkin bilişsel bir yetenek” olduğunu savunanların yanı sıra bu olguyu “karşı tarafın duygusunun uygun, ancak onun aynısı olması gerekmeyen bir biçimde algılanması” şeklinde tanımlayanlar da olmuştur. Bu açıklamalardan bireyin empati kurabilmesi için karşısındaki ile aynı olayı yaşamasının gerekmediği anlaşılmaktadır. Empatik eğilimi yüksek bireylerin kişilerarası iletişimde başarılı; düşük olanların da başarısız olması

olasılığında söz edilebilir. Birçok iletişim problemlerinin doğmasına engel olan empatik eğilim, yaşanan çatışmaların da en az zarar verici biçimde çözümlenmesine olanak sağlayabilir.

İletişim engellerinden biri olan kişilerarası çatışma, modern yaşamda sıkça ortaya çıkan bir durumdur. Genellikle öteki/lere karşı olumsuz tutum besleyen, çatışmaya uygun kişilik yapısına sahip bireylerin iletişim çatışmalarına girme eğilimlerinin daha yüksek; empatik eğilim düzeyleri yüksek olanların ise iletişim çatışmaları yaşama olasılıklarının daha düşük olabileceği belirtilmektedir. Empatik eğilim, kaygı ve kişilerarası iletişimde çatışma eğilimi arasında anlamlı bir ilişki olup olmadığını araştıran Pişkin (1991) tarafından yapılan ampirik bir çalışmada, öğrencilerin empatik eğilim düzeyleri ile sürekli kaygı düzeyleri ve çatışma eğilimi düzeyleri arasında olumsuz bir korelasyonel ilişki olduğu saptanmıştır. Ayrıca sözü edilen bu çalışmada, öğrencilerin sürekli kaygı düzeyleri ile çatışma eğilim düzeyleri arasında olumlu yönde bir ilişki bulunmuştur (Pişkin, 1991; Cüceloğlu, 1991; Barnett, 1990; Dökmen, 2004; Rehber & Atıcı, 2009: 324).

Hoffman'a (1978) göre bireyler, kişilik ve benlik yapıları kendilerine benzeyenlerle empati kurma noktasında daha istekli ve başarılıdır. Dolayısıyla özellikle, daha fazla birlikte olan, kültür ve yaşam koşulları daha fazla benzerlik gösteren bireylerin birbirlerine karşı empati kurabilme isteği ve olasılığının daha yüksek olacağı ön görülebilir. "Empati" ile "duyarlılık" önemli ölçüde birbirleriyle ilişkilidir. Bu iki kavram arasındaki ilişkiye vurgu yapan çalışmalar, duyarlı bireylerin başkalarının duygularını fark etme ve onlar gibi hissetme olasılıklarının daha fazla olduğunu ortaya çıkarmıştır.

Öte yandan -yukarıda da vurgulandığı gibi- iletişim becerilerinin içinde empati kurabilme önemli bir yer tutmaktadır. Çünkü bireyler kurmuş oldukları sosyal ilişki süreçlerinde bireysel duygularının karşı taraftan fark edilme ihtiyacını çok derin olarak hissetmektedirler. Empatinin yokluğunda ise bireylerin ötekinin ihtiyaç, duygu ve hislerini göz önünde bulundurma olasılığının azaldığından söz edilebilir. Dolayısıyla empatik eğilim düzeyi yüksek bireylerin düşük olanlara göre bir takım avantajlarının olduğu söy-

lenebilir. Zira empati kurmanın kişiye kazandırdığı bazı avantajları şöyle sıralanabilir: (a) empati kurabilen bireyler, bilişsel, ahlaki gelişim ve psikolojik sağlık için önemli bir beceriye sahiptirler; (b) bu kişiler, insanlar arasındaki ilişki ve açıklığı kolayca dışa vurabilirler; (c) empati kurabilenler, sosyal ilişkilerini arttırabilir ve çatışmalarını daha kolay çözüme kavuşturabilirler; (d) bu tip bireylerin ev ve iş hayatlarında başarılı olma şansları daha yüksektir; (e) empati kurabilen bireyler, farklı sosyal çevreden olan ya da başka kültürden gelen kişilerle daha iyi iletişim kurabilirler.

Empati kurmanın avantajları olduğu kadar zorlukları da vardır. Bu sebeple bilişsel, duygusal ve ruhsal bir disiplin olan empatik eğilim düzeyini geliştirmek büyük bir çaba gerektirmektedir. Zira bazı bireyler, “empati beni yoruyor”, “başka kişiler için empati kurarsam, ailem için bir şey kalmayacak”, “yeterince eğitilmiş değilim” gibi sebeplerle empati kurmaktan kaçınılmaktadırlar. Benlik ve sosyal psikoloji literatüründe yapılan ilk dönem çalışmalarda, empati doğuştan bir yetenek olarak görülürken; gelinen bu son aşamada, empatik iletişimin öğretilir ve öğrenilebilir bir beceri olduğu ortaya konmuştur. Konuyla ilgili çalışma yapan bazı araştırmacılar, empatinin bir karakter özelliği olarak düşünüldüğünü, fakat gerçekte empatinin formel eğitim sürecinde öğretililecek bir sosyal beceri olduğunu belirtmektedirler. Bu tip çalışmaların yanında adı geçen olgunun genetik bir tarafının olduğunu vurgulayan araştırmalar da vardır. Örneğin; Plomin (1990), ikizlerin empatik tepki verme süreçlerinin ikiz olmayanlara göre daha fazla benzerlik gösterdiğini belirterek empatinin genetik faktörlerle ilişkili olabileceğini öne sürmektedir (Plomin, 1990; Hoffmann, 1978; Pala, 2008: 14-15).

Özellikle son çeyrek yüzyılda, empatik eğilim kavramı, akademik anlamda teorik olarak önemli bir araştırma alanı olmaktan öteye geçerek, pratik psikoloji bağlamında kişisel gelişim çalışmalarında ve sosyal psikoloji alanında ise kişiler arası ilişkiler bağlamında ilgi odağı haline gelmiştir. Dolayısıyla bir yanda psikologlar, pedagoglar ve psikiyatrlar, diğer yandan gittikçe genişleyen bir halk kitlesi, empatik eğilim ve beceri terimleri altında toplanan sosyal

psikolojik olgulara ve sorunlara popüler düzeyde de olsa ilgi duymaya başlamıştır. Bu bağlamda kavramla ilişkili yapılan araştırmalarda, empatik eğilim düzeyinin ‘iletişim becerileri, empatik eğitim, sempati, evlilik uyumu, hemşirelik hizmetleri’ gibi benlik ve kişilik psikolojisinin yanı sıra sosyal psikoloji değişkenleriyle de ilişkili olduğu yönünde güçlü ve anlamlı bulgular elde edilmiştir. Ayrıca özellikle son dönem Türk psikoloji çalışmalarına bakıldığında ise adı geçen kavramın sınırlı sayıda da olsa dindarlık bağlamında din psikolojisi (Koç, 2009; Şahin, 2008; Ayten, 2010) ve ahlak psikolojisi (Akkoyun, 1987; Kapıkıran, 2007) ekseninde çalışıldığı dikkati çekmektedir.

Bu araştırmada, bağımsız değişken olarak operasyonelleştirilen ikinci olgu ise ‘demografik özellikler’dir. Kuşkusuz psikoloji, sosyoloji ve antropoloji araştırmalarında demografik özelliklere ilişkin yapılan bilimsel analizler, üzerinde çalışılan evrenin ve/veya popülasyonun sağlıklı bir şekilde tanımlanıp anlaşılmasında önemli bir bileşen oluşturmaktadırlar (Marshall, 1999: 139-140). Dolayısıyla demografik özellikler/değişkenler, bir anlamda bağımlı değişken olarak kurgulanan psikolojik olguya ilişkin ortaya çıkacak sonuçları, ciddi biçimde belirleyici ve sınırlayıcı metodolojik bir güce ve psiko-sosyo-antropo-teolojik fonksiyona da sahiptirler. Bu açıdan bakıldığında, ‘cinsiyet ve yaş’ gibi her bir demografik faktör, üzerinde çalışılan örnekleme özel olduğu için aynı zamanda biriciktir.

Benlik psikolojisi ve sosyal psikoloji literatüründe, ‘demografik özellikler’, empatik eğilim kavramının ilişkili olduğu önemli değişkenlerden biri olarak kabul edilebilir. Bu nedenle konuya ilişkin yapılan alan araştırmalarında, “bireyin sahip olduğu ‘cinsiyet, yaş, sosyo-ekonomik düzey ve medeni durum’ gibi demografik özelliklerin, empatik eğilim düzeyi üzerinde anlamlı bir psikolojik etkisi olduğu’ tezinden hareket edilmiştir. Bu kapsamda –bu araştırma verilerini dikkate alarak- genelde tüm gelişim dönemlerinde, özelde ise yetişkinlik dönemindeki sahip olunan demografik özelliklerin empatik eğilim düzeyine olumlu ve/veya olumsuz anlamda katkı yaptığını öngörmek mümkündür.

Öte yandan konuyla ilgili oluşturulan literatürdeki empatik

eğilim kavramına ilişkin yapılan alan araştırmalarında, ‘ruh sağlığı, benlik saygısı, kendini ayarlama, problem çözme becerileri, psikolojik danışmanlık, psikoterapik ilişkiler’ başta olmak üzere bireylerin empatik eğilim düzeylerini etkileyen ve/veya bundan etkilenen pek çok sektörel ve yaşamsal faktörden/değişkenden söz etmek mümkündür (Kapıkıran, 2009). İşte bu kapsamda görüldüğü gibi empatik eğilim kavramının, psiko-sosyo-antropolojik bağlamda ilişkili olduğu değişkenler arasında ‘demografik özellikler’ olgusunun önemli bir yere sahip olduğu söylenebilir.

Yukarıda kısaca söz konusu iki olguya yönelik açıklaması yapılan bu teorik arka plandan hareketle betimsel/descriptive ve ortaya çıkarıcı/exploratory nitelik taşıyan bu görgül çalışma, tarama modellerinden ilişkisel tarama türünde yapılmış bir alan araştırmasıdır (metodolojik arka plan için bkz. Karasar, 1995: 76-87). Söz konusu bu metodolojik özelliğinden hareketle çalışma, -tespit edilebildiği kadarıyla- Türk benlik psikolojisi literatüründe daha önce sınırlı sayıda operasyonelleştirilmiş bir konu olarak; “yetişkinlik dönemindeki bireylerin sahip oldukları ‘(a) cinsiyet, (b) yaş, (c) meslek grubu’ gibi demografik özelliklerin farklılık temeli bağlamında empatik eğilim düzeyleri üzerindeki sosyal psikolojik etkilerini tespit etmek” amacıyla yapılmıştır.

Yöntem

Örneklem

Araştırmanın örneklemini, öğretmen, doktor, avukat, din görevlisi ve serbest meslek olmak üzere 5 tür meslek grubundaki 475 denekten oluşmaktadır. Anket uygulaması aşamasında, cinsiyet ve yaş gibi demografik değişkenlerin homojen dağılımına mümkün olduğu ölçüde dikkat edilmeye çalışılmıştır. Uygulama sonucunda değerlendirmeye alınan 600 adet anket formundan 125 adedi, gerek geri dönüşümün tam olarak sağlanamaması, gerekse bazı anket formlarının tamamının veya büyük bir kısmının cevapsız olması nedeniyle değerlendirmeye alınmamıştır. Dolayısıyla yukarıdaki ön görülen bu örneklem tablosu göz önünde bulundurulduğunda, araştırmada psikometrik değerlendirmeye alınan kota örneklem sayısı,

genel toplam itibariyle 475 denek olarak saptanmıştır. Bu sebeple işlem ve analizler, verilerin toplanması ve incelenmesi sonucunda istatistiksel değerlendirmeye alınan bu sayı üzerinden yapılmıştır.

Araştırmada kullanılan örneklemin demografik özelliklerine frekans değerleri/tablolari açısından bakıldığında ise ampirik uygulamaya katılan deneklerin cinsiyetlerine göre dağılımları şöyledir: Erkeklerin oranı % 53 (253), kadınların oranı % 47 (222)'dir. Elde edilen veriler cinsiyet faktörü açısından genel olarak değerlendirildiğinde, çalışmaya esas olan örneklem grubundaki erkeklerin, oran olarak kadınlardan daha fazla oldukları görülmüştür.

Örneklem olarak kullanılan katılımcıların yaşlara göre dağılımları ise şöyledir: 25-30 yaş arası katılımcıların oranı % 29.69 (141), 31-35 yaş ile 36-40 yaş arası katılımcıların oranı birbirlerine eşit olarak % 20 (95) ve 41-45 yaş arası katılımcıların oranı ise % 30.31 (144)'dir. Katılımcıların yaşlarına ilişkin elde edilen frekans değerlerine genel olarak bakıldığında, çok az bir farkla en yüksek oranı 41-45 yaş grubunun oluşturduğu tespit edilmiştir. Arkasından bunu 25-30 yaş grubu izlemiştir. Ayrıca 31-35 yaş grubu ile 36-40 yaş grubunun birbirine eşit oranda oldukları saptanmıştır. Dolayısıyla çalışmanın sınırlandırıldığı yetişkinlik dönemi açısından örneklemin yaş profile bakıldığında katılımcıların çoğunluğunun, ilk yetişkinlik dönemi ile orta yetişkinlikten son yetişkinliğe geçiş dönemini yaşayanlardan oluştuğunu söylemek mümkündür. Ayrıca yaş aralığı 25 ile 45 arasında değişen örneklemin yaş ortalaması ise 35.69 olup standart sapması 6.72'dir.

Öte yandan örneklem grubunun sosyo-ekonomik düzeylerine göre istatistiksel dağılımlarına bakıldığında, ankete katılan deneklerin konuyla ilgili kişisel/öznel algıları esas alınarak elde edilen sosyo-ekonomik düzeylerine göre dağılımları şöyledir: Üst düzeydeki deneklerin oranı % 4 (21), ortanın üstünde bir sosyo-ekonomik düzeye sahip deneklerin oranı % 26 (123), orta düzeydeki deneklerin oranı ise % 63 (298)'dir. Bunun yanı sıra yine sosyo-ekonomik açıdan ortanın altı düzeyine sahip olan deneklerin oranı % 5 (25) iken, alt düzeyde yer alan deneklerin oranı ise % 2 (8) olarak saptanmıştır. Dolayısıyla sosyo-ekonomik düzey bağlamında

genel tabloya bakıldığında, ankete katılan örneklem grubunun büyük çoğunluğunun orta düzeyde bir sosyo-ekonomik yapıya sahip olduğu görülmüştür. Söz konusu bu düzeyi ise sırasıyla ortanın üstü ve altı ile üst düzey grupları izlemiştir. Konuyla ilgili olarak alt düzeydeki grubun en düşük değere sahip denekler oldukları tespit edilmiştir.

Bunun yanı sıra araştırmada, eğitim düzeyi değişkeni olarak en düşük düzeyden en yüksek düzeye kadar Türk eğitim sisteminde halen aktif olarak yer alan çeşitli aşamalardaki eğitim düzeyleri kullanılmıştır. [Not: Araştırmanın anket formunda adı geçen değişkenle ilgili yer alan soru ve cevap şıkları için bkz. a.b. Veri Toplama Araçları]. Bu bağlamda örnekleme oluşturan grubun eğitim düzeylerine ilişkin dağılımları şöyledir: İlkokul ve ortaokulu da kapsayan ilköğrenim düzeyindeki katılımcıların oranı % 1 (5), liseyi kapsayan ortaöğrenim düzeyindeki katılımcıların oranı % 11 (50), yüksekokul ve üniversiteyi kapsayan yükseköğrenim düzeyindeki katılımcıların oranı % 81 (385), master ve doktora kapsayan lisansüstü düzeydeki katılımcıların oranı ise % 7 (35)'dir. Elde edilen veriler genel olarak değerlendirildiğinde, ankete katılan örneklem grubunun oldukça önemli bir bölümünün yükseköğrenim düzeyinde oldukları saptanmıştır. Bu durumun sebebinin ise örneklemin meslek gruplarının yüksek öğrenim gerektirmesi olduğu söylenebilir. Söz konusu bu betimsel tabloyu, sırasıyla ortaöğrenim ve lisansüstü düzeydeki katılımcıların takip ettiği görülmüştür. İstatistiksel olarak eğitim düzeyi en düşük grubun ise ilköğrenim düzeyindeki katılımcılar olduğu belirlenmiştir.

Ankete katılanların medenî durumlarına göre dağılımları da şöyledir: Bekârların oranı % 24 (112), evlilerin oranı % 73 (350) ve dulların oranı ise % 3 (13)'dür. Medenî durum faktörü bağlamında genel tabloya bakıldığında, ankete katılan örneklem grubunun büyük çoğunluğunun evli yetişkinlerden oluştuğu gözlenmiştir. Öte yandan bekârların diğer çoğunluğunu oluşturduğu örneklem grubunda medenî durumla ilgili en düşük orana ise dulların sahip olduğu tespit edilmiştir.

Öte yandan ankete katılan deneklerin meslek gruplarına göre

dağılımları da şöyledir: Öğretmenlerin oranı % 21.3 (101), doktor, avukat ve din görevlilerinin oranları % 21 (100) ve serbest meslek olarak çalışanların oranı ise % 15.7 (74)'dir. Dolayısıyla meslek grupları bağlamında bakıldığında ankete katılan örnekleme çok az bir farkla öğretmenlerin daha fazla olduğu; buna karşın en düşük meslek grubunun ise serbest meslek olduğu görülmüştür. Araştırmada yer alan meslek gruplarından doktor, avukat ve din görevlilerinin de birbirlerine eşit oranlarda oldukları saptanmıştır.

Veri Toplama Araçları

Araştırmanın anket uygulamasına ilişkin veri toplamak amacıyla kullanılan ölçme araçları hakkındaki psikometrik değerlendirmeler ise şöyledir:

a. Kişisel Bilgi Formu: Öncelikle anket formunun birinci bölümünde, demografik değişkenler bağlamında sınıflandırma türü ölçek kullanılarak deneklere ilişkin demografik bilgiler toplamak amacıyla 'kişisel bilgiler' formu yer almıştır. Bu kapsamda sırasıyla 'cinsiyet, yaş ve meslek grubu' olmak üzere toplam 3 adet demografik değişkenin niteliğini saptamak amacıyla çeşitli sorular sorulmuş ve deneklerden alınan cevaplar nicelleştirilerek psikometrik analizleri yapılmıştır.

b. Empatik Eğilim Ölçeği: Bu araştırmanın anket uygulamasında 'empatik eğilim' kavramını ölçmek amacıyla orijinali Dökmen (1988) tarafından likert tipinde 20 madde olarak geliştirilen "Empatik Eğilim Ölçeği / EEÖ" kullanılmıştır. Bireyin, gündelik yaşamında karşısındakilerle empatik eğilim kurma düzeylerini ölçmek amacıyla geliştirilen bu yerli ölçeğin geçerlilik ve güvenilirlik çalışmaları ise yine ölçek sahibi tarafından aynı isimle yapılmıştır (Dökmen, 1988: 155-190; Dökmen, 2004: 341-342).

Beşli likert tipi ölçek formatında toplam 20 madde olarak hazırlanan bu ölçekte yer alan madde seçenekleri, puanlama sırasıyla birlikte zayıftan kuvvetliye doğru; '1. tamamen aykırı, 2. oldukça aykırı, 3. kararsızım, 4. oldukça uygun, 5. tamamen uygun' şeklinde düzenlenmiştir. Dolayısıyla bu empatik eğilim ölçeğinin puanlama sistemine bakıldığında, her bir madde için yukarıdaki puan sırala-

masına göre madde seçeneklerinden birisi için işaretlenen sayı, katılımcıların ilgili madde için esas puanını oluşturur. Ancak psikometrik bağlamda empatik eğilim ölçeğinin 3., 6., 7., 8., 11., 12., 13., 15. maddeleri, katılımcıların hemen “evet” deme eğilimlerini önlemek için negatif bir formda yazılmıştır. Dolayısıyla anketin analiz aşamasında, bu söz konusu negatif yazılmış maddeler de sırasıyla 5-4-3-2-1 şeklinde ters çevrilerek puanlanmıştır (Dökmen, 1988: 178). Bu noktada ölçeğin puan ranjı 20-100 aralığındadır. Yani diğer bir ifadeyle katılımcılar, uygulamada kullanılan bu empatik eğilim ölçeğinden en düşük 20 ($1 \times 20 = 20$), en yüksek 100 ($5 \times 20 = 100$) puan alabilirler (Taşdemir, 1999: 38).

Yukarıdaki bu puanlama sisteminden hareketle adı geçen bu ölçekten alınan puanlar yükseldikçe katılımcıların empatik eğilim düzeyleri yükselmekte; puanlar düştükçe de katılımcıların empatik eğilim düzeyleri düşmektedir.

Katılımcıların sahip oldukları empatik eğilim düzeylerini saptamak amacıyla kullanılan bu ölçeğin yapı geçerliği kapsamındaki faktör analizi sonuçları incelendiğinde, maddelerin ortak faktör varyansı değerlerinin .55 ile .75 arasında değiştiği gözlenmiştir. Ayrıca yapılan bu faktör analizinin yorumlanabilir olduğunu saptamak için bakılan Kaiser-Meyer-Olkin örneklem yeterliği değeri 0.70 ve Bartlett küresellik değerlerinden ki-kare [χ^2] = 693.929; serbestlik derecesi = 190; anlamlılık düzeyi = 0.00 olarak bulunmuştur.

Öte yandan söz konusu ölçeğin bu çalışma için yapılan güvenilirlik analizleri sonucunda ise Cronbach Alpha güvenilirlik katsayısı [α] = 0.77 ve Guttman Split-Half katsayısı [r] = 0.77 olarak saptanmıştır.

İşlem

Öncelikle yukarıda içeriğiyle ilgili psikometrik bilgi verilen ölçekler, biçim olarak uygulanan anket formatına uygun bir şekle dönüştürülmüştür. Geline bu süreçte, ilk olarak evren ve örneklem bölümünde adı geçen meslek gruplarından alt evren olarak alınan yaklaşık yirmişer kişilik deneme örneklem gruplarına 2006 yılında anket uygulanmıştır. Bu örnek uygulama sonuçları, konuyla

ilgili bilim ve istatistik uzmanları/danışmanları tarafından değerlendirilip geçerlik ve güvenilirlik analizleri yapıldıktan sonra 2007 yılında esas uygulamaya geçilmiştir. Anketin uygulanması, dönüş oranını artırmak amacıyla bizzat araştırmacı tarafından gerçekleştirilmiştir. Anket uygulamasında yer alan katılımcıların, anket formunu ortalama süre olarak 25-30 dakika arasında doldurdıkları gözlenmiştir.

Araştırmanın anket uygulamasına ilişkin elde edilen psikometrik verilerin çözümü noktasında ise ‘demografik özellikler bağımsız değişkenlerine göre empatik eğilim bağımlı değişkeni’ arasındaki farklılıklara bakılmıştır. Dolayısıyla temel değişkenler arasındaki istatistiksel farkların anlamlı olup olmadıklarını saptamak amacıyla parametrik istatistiksel analiz tekniklerinden “Tek Yönlü Varyans Analiz Tekniği” ile “t Testi Analiz Tekniği” kullanılmıştır. [Açıklamalar: Tek Yönlü Varyans Analizi / One Way Analysis of Variance-ANOVA: Tek bir bağımsız değişkenin düzeyleri, grupları ya da kategorilerinin istatistiksel olarak analiz edildiği tekniktir. İlişkisiz ya da bağımsız iki veya daha fazla örneklem grubuna ait ortalamalar arası farkın anlamlı olup olmadığını test etmek üzere kullanılan parametrik bir istatistiksel analiz tekniğidir (Köklü, 2002: 133-134); t Testi / t Test: Psikometrik ölçüm sonucu elde edilmiş iki ayrı ortalama arasındaki farklılaşmanın anlamlı olup olmadığını araştırmanın t dağılımına dayalı bir istatistik test etme yoludur. Örneklemelerin bağımsız/ilişkisiz ve bağımlı/ilişkili olmasına göre çeşitleri vardır (Köklü, 2002: 128-129; krş. Karasar, 1995: 236-237). Not: Bu anket uygulamasında ‘Bağımsız Grup t Testi’ kullanılmıştır]. Ayrıca gruplar arasındaki farklılıkların kaynağını saptayabilmek amacıyla da post-hoc analizleri yapılmıştır.

Metodolojik bağlamda sonuç olarak, her alan araştırmasında olduğu gibi bu çalışmada da bazı bağımlı ve bağımsız değişkenler kullanılmıştır. Dolayısıyla araştırma deseni kapsamında bu ampirik çalışmada, sırasıyla ‘cinsiyet, yaş ve meslek grubu’ bağımsız değişken; ‘empatik eğilim’ ise bağımlı değişken olarak kurgulanmıştır.

Bulgular

Demografik özelliklere göre empatik eğilim arasındaki farklılığın istatistiksel olarak analiz edildiği bu ampirik araştırmada, aşağıda sırasıyla deneklerin 'cinsiyet, yaş ve meslek grubu' gibi demografik özelliklerine göre empatik eğilim arasındaki farklılıklarına yönelik elde edilen bulgulara yer verilmiştir (Bu çalışmadaki 'demografik özellikler-empatik eğilim' ilişkisine yönelik veri sonuçları ve çözümlenmeleri için bkz. Koç, 2008).

Cinsiyet	Empatik Eğilim			
	Sayı [n]	Ortalama Puan	Standart Sapma	Standart Hata
Erkek	253	70.25	8.24	0.51
Kadın	222	72.64	8.40	0.56
Toplam	475	71.45	8.32	0.54
Bağımlı Değişken	sd	t	p	Standart Hata
Empatik Eğilim	473	-3.12	0.00*	0.76
Özet: *Cinsiyet & Empatik Eğilim Düzeyi = $p < .01$				

Tablo.1 Cinsiyete göre empatik eğilim düzeyinden alınan puanların istatistiksel değerleri ve farklılaşmaya ilişkin sonuçlar [bağımsız grup t testi]

Konuyla ilgili yukarıdaki Tablo-1'de yer alan istatistiksel veriler nitel olarak çözümlendiğinde; cinsiyet değişkeni bağlamında empatik eğilim düzeyinden alınan puanların ortalamalarına bakıldığında, erkeklerin aldıkları puanların ortalaması ($\bar{X} = 70.25$), kadınların aldıkları puanların ortalamasından ($\bar{X} = 72.64$) daha düşüktür. Dolayısıyla konuyla ilgili yapılan istatistiksel analize göre de zaten örneklem grubunda yer alan katılımcıların cinsiyetlerine göre empatik eğilim düzeyleri arasında oldukça önemli derecede ($t = -3.12$; $p < .01$) anlamlı bir farklılık olduğu tespit edilmiştir. Buna göre kadınların empatik eğilim düzeylerinin erkeklerden daha yüksek olduğu belirlenmiştir.

Yaş	Empatik Eğilim					
	Sayı [n]	Ortalama Puan	Standart Sapma	Standart Hata		
25-30 yaş arası	141	70.70	7.71	0.64		
31-35 yaş arası	95	70.94	8.76	0.89		
36-40 yaş arası	95	72.07	9.48	0.97		
41-45 yaş arası	144	71.77	8.04	0.67		
T o p l a m	475	71.37	8.39	0.38		
Bağımlı Değişken	Varyans Kaynağı	Kareler Toplamı	s d	Kareler Orta- laması	F	p
Empatik Eğilim	Gruplar Arası	137.829	03	45.94	0.65	0.58
	Grup İçi	33271.22	471	70.63		
	T o p l a m	33409.04	474			
Ö z e t : Yaş & Empatik Eğilim Düzeyi = p > .05						

Tablo.2 Yaşa göre empatik eğilim düzeyinden alınan puanların istatistiksel değerleri ve farklılaşmaya ilişkin sonuçlar [tek yönlü anova]

Konuyla ilgili yukarıdaki Tablo-2’de yer alan istatistiksel veriler nitel olarak çözümlendiğinde; yaş değişkeni kapsamında empatik eğilim düzeyinden alınan puanların ortalamalarına bakıldığında, üzerinde çalışılan örnekleme de yer alan katılımcıların yaşlarına göre empatik eğilim düzeyleri arasında önemli derecede anlamlı bir farklılık olmadığı ($F = 0.65$; $p > .05$) belirlenmiştir. Fakat katılımcıların konuya ilişkin aldıkları puanların ortalamaları dikkate alındığında 25-30 yaş grubunun aldığı puan ortalaması ($\bar{X} = 70.70$) en düşük, 36-40 yaş grubunun aldığı puan ortalaması ($\bar{X} = 72.07$) ise en yüksektir. Diğer yaş gruplarından 31-35 yaş grubunun aldığı puan ortalaması ($\bar{X} = 70.94$) ile 41-45 yaş grubunun aldığı puan ortalaması ($\bar{X} = 71.77$) da, en yüksek ve en düşük puan ortalamasına sahip yaş gruplarının arasında yer almaktadır.

Meslek Grubu	Empatik Eğilim			
	Sayı [n]	Ortalama Puan	Standart Sapma	Standart Hata
Öğretmen	101	72.27	7.91	0.78
Doktor	100	70.67	7.77	0.77
Avukat	100	70.53	7.63	0.76
Din Görevlisi	100	73.82	9.26	0.92
Serbest Meslek	74	68.91	8.80	1.02
T o p l a m	475	71.37	8.39	0.38

Bağımlı Değişken	Varyans Kaynağı	Kareler Toplamı	sd	Kareler Ortalaması	F	p
Empatik Eğilim	Gruplar Arası	1247.51	04	311.87	4.5	0.0
	Grup İçi	32161.53	47	68.42	5	0*
	T o p l a m	33409.04	47			

Ö z e t : *Meslek Grubu & Empatik Eğilim Düzeyi = $p < .01$

Tablo.3 Meslek grubuna göre empatik eğilim düzeyinden alınan puanların istatistiksel değerleri ve farklılaşmaya ilişkin sonuçlar [tek yönlü anova]

Konuyla ilgili yukarıdaki Tablo-3'de yer alan istatistiksel veriler nitel olarak çözümlendiğinde; meslek grubu değişkeni bağlamında empatik eğilim düzeyinden alınan puanların ortalamalarına bakıldığında, serbest meslek grubunda çalışanların aldığı puan ortalaması ($\bar{X} = 68.91$) en düşük, din görevlilerinin aldığı puan ortalaması ($\bar{X} = 73.82$) ise en yüksektir. Diğer meslek gruplarındaki katılımcılardan öğretmenlerin puan ortalaması 72.27, avukatların puan ortalaması 70.53 ve doktorların aldığı puan ortalaması ise 70.67 olarak bulunmuştur. Dolayısıyla konu ile ilgili yapılan istatistiksel analize göre de zaten örneklem grubunda yer alan katılımcıların meslek gruplarına göre empatik eğilim düzeyleri arasında oldukça önemli derecede ($F = 4.55$; $p < .01$) anlamlı bir farklılık olduğu gö-

rülmüştür. Ayrıca gruplar arasındaki farklılıkların kaynağına ilişkin yapılan post-hoc analizinde ise, söz konusu bu durumun din görevlileri ile avukatlar ve serbest meslek grubunda çalışanlar arasındaki farklılıktan kaynaklandığı saptanmıştır. Buna göre meslek grupları açısından din görevlilerinin empatik eğilim düzeylerinin, başta serbest meslek grubunda çalışanlar ile avukatlar olmak üzere diğer meslek gruplarından daha yüksek olduğu söylenebilir.

Yorum ve Tartışma

Anket uygulaması sonucundan elde edilen bulguların yorumlanıp tartışılmaya çalışıldığı bu son bölümde, yetişkinlerin ‘cinsiyet, yaş ve meslek grubu’ gibi demografik özelliklerine göre sahip oldukları ‘empatik eğilim düzeyleri’ arasındaki farklılığa yönelik yapılan yorumlara yer verilmiştir. Bu bağlamda konuyla ilgili genel olarak oluşturulan temel hipotez; “yetişkinlik döneminde sahip olunan cinsiyet, yaş ve meslek grubu gibi demografik özellikler ile empatik eğilim arasında anlamlı bir farklılık vardır” şeklinde kurgulanmıştır. Dolayısıyla araştırmanın bu bölümünde, elde edilen istatistiksel analiz sonuçlarından hareketle konuyla ilgili kurgulanan bu temel hipotezin doğrulanıp doğrulanmadığı tartışılmış ve literatür eşliğinde yorumlanmaya çalışılmıştır.

Cinsiyete Göre Empatik Eğilim Arasındaki Farklılığa İlişkin Elde Edilen Sonuçlar: Örneklem grubunda yer alan yetişkinlerin cinsiyetleri ile empatik eğilim düzeyleri arasında oldukça önemli derecede ($p < .01$) anlamlı bir farklılık olduğu görülmüştür (bkz. Tablo-1). Konuyla ilgili olarak genel bir psikolojik çözümleme yapılması gerekirse; yetişkin kadınların empatik eğilim düzeylerinin erkeklerden daha yüksek olduğu ifade edilebilir.

Yukarıda konuya ilişkin iki değişkenden empatik eğilim düzeyine yönelik elde edilen istatistiksel veriler çözümlendiğinde, ‘demografik özellikler ve empatik eğilim değişkenleri’ kapsamında geliştirilen genel hipotezin “cinsiyet” değişkeni özelinde tam olarak desteklendiği görülmüştür.

Bu saha araştırmasından cinsiyet ve empatik eğilim arasındaki farklılığa ilişkin elde edilen veriler, Ünal (1997) tarafından yapılan

çalışmayla desteklenmiştir. Yani adı geçen bu araştırmada da kadınların empatik eğilim düzeylerinin, erkeklerden daha yüksek olduğu gözlenmiştir (Ünal, 1997: 55). Empatik eğilim düzeyinin yanı sıra empatik beceri düzeyi ön planda tutularak Dökmen (1987) tarafından yapılan çalışmalarda da, kadınların empatik beceri düzeylerinin erkeklerden daha yüksek olduğu bulunmuştur (Dökmen, 1987: 199). Öte yandan bu tablonun tersine erkeklerin empatik eğilim ve beceri düzeylerinin kadınlardan daha yüksek olduğu sonucuna ulaşan araştırmaların yanı sıra her iki değişken arasında anlamlı bir ilişki bulamayan çalışmaların da olduğu görülmektedir (bkz. Özbek, 2002: 96-97; Alver, 1998: 156-157; Tutarel-Kışlak & Çabukça, 2002: 38).

Konuyla ilgili Batı'da yapılan bazı meta-analiz çalışmalarında, erkekler ile kadınların empatik eğilim temelli yardım etme davranışlarında farklılık gösterdikleri tespit edilmiştir. Bazı çalışmalara göre erkekler genellikle kadınlardan daha çok yardım eğiliminde bulunmaktadır. Ancak dostça yardım etme, çocuklara ve yaşlılara bakma gibi empati temeline dayanan yardım etme biçimleri, bu araştırmalarda genellikle çok fazla ele alınmamıştır. Bu tür yardım etme davranışlarında ve özellikle de empatik eğilim ve bağlılık anlamındaki yardımseverlikte ise kadınların daha çok performans gösterdiklerini belirleyen başka çalışmalar da vardır. Bu sonuçlardan kadının ya da erkeğin daha yardımsever olduğunu söylemek pek mümkün değildir. Ancak kadının ve erkeğin empatik eğilim temeline dayanan farklı biçimlerde yardım davranışında buldukları söylenebilir. Konuyla ilgili psikologlar, kadınların bir yardım biçimi olarak arkadaşlık ve evlilik gibi kişilerarası ilişkilerde daha paylaşımcı olduklarını ve karşı tarafa duygusal destek sağladıklarını; buna karşın erkeklerin ise birinin hayatını kurtarmak gibi kahramanca davranma ile kapıyı tutma ve ağır bir eşyayı taşıma gibi fiziksel güce dayalı kibar davranışlar sergileme konularında daha yardımsever olduklarını belirtmektedirler (Dökmen, 2004: 185-186).

Öte yandan bu uygulama sonucunda yetişkin kadınların empatik eğilim düzeylerinin erkeklerden daha yüksek olması, her iki cinsin fizyolojik farklılıklarından daha çok belki psikolojik farklılık-

ları bağlamında duygusal özellikleriyle ilişkilendirilebilir. Literatürde kullanılan zekâ türlerinden duygusal zekâ / emotional intelligence ile sosyal zekâ / social intelligence çeşitlerinin kadınlarda, erkeklerden daha fazla olması, bu noktada anlamlı bir veri olarak değerlendirilebilir. Zira, söz konusu bu zeka türlerinin empati ile doğrudan bir ilişkisi söz konusudur. Bu nedenle duygusallık ve sosyal beceri yönlerinin daha ön plana çıkması nedeniyle yetişkin kadınların, yetişkin erkeklere göre kurmuş oldukları kişilerarası ilişkilerde kendilerini karşısındaki bireyin yerine koyarak onu anlama potansiyellerinin, dolayısıyla da empatik eğilim düzeylerinin daha yüksek olduğunu söylemek mümkündür (krş. Hançer & Tanrısevdi, 2003: 211-225).

Yaşa göre empatik eğilim arasındaki farklılığa ilişkin elde edilen sonuçlar: Anket uygulamasına katılan yetişkinlerin yaş grupları ile empatik eğilim düzeyleri arasında önemli derecede anlamlı bir farklılık olmadığı ($p > .05$) belirlenmiştir (bkz. Tablo-2). Konuya ilişkin elde edilen bu sonuç, Taşdemir (1999) ve Öz (1992) tarafından yapılan araştırma bulgularıyla uyumludur (Taşdemir, 1999: 93; Öz, 1992: 51).

Yukarıda konuyla ilgili iki değişkenden elde edilen istatistiksel bulgular incelendiğinde, ‘demografik özellikler ve empatik eğilim değişkenleri’ kapsamında geliştirilen temel hipotezin “yaş” değişkeni özelinde doğrulanmadığı görülmüştür.

Meslek grubuna göre empatik eğilim arasındaki farklılığa ilişkin elde edilen sonuçlar: Anket uygulamasına katılan yetişkinlerin meslek grupları ile empatik eğilim düzeyleri arasında oldukça önemli derecede ($p < .01$) anlamlı bir farklılık olduğu tespit edilmiştir (bkz. Tablo-3). Dolayısıyla meslek grupları açısından din görevlilerinin empatik eğilim düzeylerinin, başta serbest meslek grubunda çalışanlar ile avukatlar olmak üzere diğer meslek gruplarından daha yüksek olduğu söylenebilir. Özetle bu çalışma bağlamında, başta din görevlileri olmak üzere öğretmenlerin, özellikle doktor ve avukatlara göre olumlu sosyal davranış göstererek özgecil tutumlara bağlı olarak ortaya çıkan yardım etme davranışlarının temelini hazırlayan empatik eğilimleri daha yüksektir.

Yukarıda konuyla ilgili iki değişkenden elde edilen istatistiksel

bulgular incelendiğinde, ‘demografik özellikler ve empatik eğilim değişkenleri’ kapsamında geliştirilen genel hipotezin “meslek grubu” değişkeni özelinde tam olarak doğrulandığı gözlenmiştir.

Bu saha araştırmasından meslek grubu ve empatik eğilim arasındaki farklılığa ilişkin elde edilen veriler, Özbek (2002) tarafından yapılan çalışmayla -öğretmenler meslek grubu özelinde- örtüşmektedir. Yani adı geçen bu çalışmada da öğretmenlerin empatik eğilim düzeylerinin, örnekleme kullanılan diğer meslek gruplarından daha yüksek olduğu saptanmıştır (Özbek, 2002: 97). Ulaşılabildiği kadarıyla Türk psikoloji literatüründe, meslek grupları kapsamında konuyla ilgili kullanılan örneklemlerde ‘din görevlisi’ bulunduran yerli bir alan araştırması bulunamamıştır. Dolayısıyla din görevlilerinin de içinde bulunduğu örneklem kullanılarak yapılan ilk çalışma bu ampirik çalışmadır. Türk psikoloji literatüründe meslek grupları ve empati arasındaki ilişkiye yönelik yapılan çalışmalarda, özellikle hemşireler ile psikologlar üzerine yapılan çalışmaların çokluğu dikkati çekmektedir (Taşdemir, 1999: 29-31; Alver, 1998: 93-98). Dolayısıyla sosyal psikoloji literatüründe her iki değişken ekseninde çeşitli meslek grupları ile empatik eğilim ve beceri düzeyleri arasındaki ilişki ve farklılıklara yönelik yapılan yerli ve yabancı çalışmalarda, konuyla ilgili farklı sonuçlar elde edilmiştir (Ünal, 1997: 50-53; Öz, 1992: 47-51).

Öte yandan bu araştırma sonucunda, meslek grupları içerisinde yer alan din görevlisi ve öğretmenlerin empatik eğilim düzeylerinin avukat, doktor ve serbest meslek gruplarından daha yüksek olması, üzerinde çalışılan mesleğin antropolojik bağlamda sosyal yaşam örüntüleri içerisindeki sosyal iletişime yaptığı sosyo-kültürel vurguyla ilişkilendirilebilir. Dolayısıyla konuyla ilgili elde edilen bu sonuç, kendini izleme olgusuna yönelik ulaşılan sonuçlarla bütünleştirilerek değerlendirildiğinde daha da anlamlı bir veri sunar. Semantik olarak kendini izleme ile empatik eğilim düzeylerinin birbirine zıt olduğu düşünülürse, kendini izleme düzeyi en düşük olan din görevlileri ve öğretmenlerin, burada aynı zamanda örneklem grubunda empatik eğilim düzeyi en yüksek meslek grupları içerisinde yer aldığı görülür (Koç, 2008). Söz konusu psiko-

pedagojik boyutları dikkate alınarak bu iki mesleğin sosyal yaşama dönük çalışma ahlâkı arka planının, diğer meslek gruplarına göre daha yoğun olduğu ifade edilebilir. Özellikle din görevlilerinin, daha önce vurgulanan meslekî hassasiyetleri vb. nedenlerden dolayı meslek etiği açısından da, daha fazla empatik eğilim sonucu başkalarını anlama ve yardımcı olma tutum ve davranışları sergileyebilecekleri düşünülebilir.

Bu araştırmadan elde edilen ampirik sonuçlara bakıldığında, “yetişkinlik döneminde sahip olunan cinsiyet, yaş ve meslek grubu gibi demografik özellikler ile empatik eğilim arasında anlamlı farklılık” olacağı öngörüsünden hareketle oluşturulan genel ve temel hipotezi test etmek amacıyla yapılan istatistiksel analizler sonucunda: (a) yetişkin kadınların empatik eğilim düzeylerinin, erkeklerden daha yüksek olduğu; (b) ilk yetişkinlik döneminden itibaren az da olsa yükselme gösteren empatik eğilim düzeyi, orta yaş geçişiyle birlikte hafif düzeyde tekrar bir düşme gösterdiği; (c) meslek grupları açısından din görevlilerinin empatik eğilim düzeylerinin ise başta serbest meslek grubunda çalışanlar ile avukatlar olmak üzere diğer meslek gruplarından daha yüksek olduğu saptanmıştır.

Yetişkin örneklem kullanılarak demografik özelliklere göre empatik eğilim düzeyindeki farklılık temeline dayanan ilişkilerin incelendiği bu görgül araştırmanın sonuçlarıyla ilgili gelinen bu son noktada; sonuçların, gerek toplum/kamu yararı gerekse bilim tarihi için daha sağlıklı ve geniş biçimde değerlendirilebilmesi amacıyla genelde sosyal bilimcilere özelde ise psikologlara şu önerilerde bulunulabilir:

Bu araştırmada operasyonelleştirilen empatik eğilim olgusunu değerlendiren ölçme aracının yanı sıra bundan sonraki çalışmalarda, adı geçen bu kavramı ve kavramla ilgili diğer benlik kavramlarını psikometrik olarak değerlendiren çok boyutlu farklı ölçme araçları kullanılmalıdır. Bu bağlamda ‘empatik beceri’ olgusunun da nicel ve/veya nitel desenli çalışılarak empatik eğilim ile empatik beceri arasındaki psiko-sosyal ilişkinin derinlemesine analiz edilmesinde yarar vardır.

Ayrıca bu araştırmada, örneklem grubu olarak gelişim dönem-

lerinden yetişkinlik dönemi üzerinde çalışılmıştır. Konuyla ilgili bundan sonraki görgül araştırmalarda aynı değişkenlerin ilişkilerini içeren çocukluk, ergenlik ve yaşlılık gibi diğer gelişim dönemleri de mutlaka ele alınıp analiz edilmelidir.

Sonuç olarak, demografik özellikler ile empatik eğilim ilişkisine yönelik konuyla ilgili oluşturulan yerli ve yabancı literatür incelendiğinde, araştırmaların önemli bir kısmında söz konusu bu iki olgu arasında birbirinden farklı nicel ve nitel sonuçlar elde edilmiştir. Bu sebeple, demografik özellikler ile empatik eğilim arasındaki psiko-sosyo-antropolojik ilişkiye yönelik daha net ve açık değerlendirmelerde bulunabilmek için konuyla ilgili yerli ve yabancı alan çalışmalarının sürekli olarak yapılmasında yarar vardır.

Kaynaklar

- Akkoyun, F. (1987). Empatik eğilim ve ahlaki yargı. *Psikoloji Dergisi*, 6 (21), 91-97.
- Alver, B. (1998). *Bireylerin uyum düzeyleri ile empatik becerileri arasındaki ilişkiler*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Ayten, A. (2010). *Empati ve din: Türkiye'de yardımlaşma ve dindarlık üzerine psiko-sosyal bir araştırma*. İstanbul: İz Yayıncılık.
- Barnett, M. A. (1990). *Empathy and related responses in children empathy and its development*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Cüceloğlu, D. (1991). *İnsan ve davranışı*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Dökmen, Ü. (1987). Empati kurma becerisi ile sosyometrik statü arasındaki ilişki. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 20 (1-2), 183-207.
- Dökmen, Ü. (1988). Empatinin yeni bir modele dayanılarak ölçülmesi ve psikodrama ile geliştirilmesi. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 21 (1-2), 155-190.
- Dökmen, Ü. (2004). *Sanatta ve günlük yaşamda iletişim çatışmaları ve empati*. İstanbul: Sistem Yayıncılık.
- Dökmen, Y. Z. (2004). *Toplumsal cinsiyet: Sosyal psikolojik açıklamalar*. İstanbul: Sistem Yayıncılık.

- Hançer, M. & Tanrısevdi, A. (2003). Sosyal zeka kavramının bir boyutu olarak empati ve performans üzerine bir inceleme. *Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 27 (2), 211-227.
- Hoffmann, M. (1978). *Empathy, its development and prosocial implacations*. (ed. C. B. Keasey). Nebraska Symposium on Motivation, 25, 169-128.
- Kapıkıran, N. A. (2007). Üniversite öğrencilerinde ahlaki davranışın empatik eğilim ve kendini ayarlama açısından incelenmesi. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 3 (28), 33-47.
- Kapıkıran, N. A. (2009). Öğretmen adaylarının empatik eğilim ve kendini ayarlama açısından incelenmesi. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 26, 81-91.
- Karasar, N. (1995). *Bilimsel araştırma yöntemi*. (7. baskı). Ankara: 3A Araştırma-Eğitim-Danışmanlık Ltd.
- Koç, M. (2008). *Yetişkinlik döneminde dindarlık ile benlik kavramı değişkenleri arasındaki ilişki*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Bursa: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Koç, M. (2009). Dindarlık ile empatik eğilim: Yetişkinler üzerine ampirik bir araştırma. *Akademik Araştırmalar Dergisi*, 43, 1-18.
- Köklü, N. (2002). *Sosyal bilimler için açıklamalı istatistik terimleri sözlüğü*. Ankara: Nobel Yayınları.
- Marshall, G. (1999). *Sosyoloji sözlüğü*. (çev. O. Akınhay & D. Kömürçü). Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Öz, F. (1992). *Hemşirelerin empatik iletişim becerisi ve eğilimine eğitimin etkisi*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü.
- Özbek, F. M. (2002). *Çalışma hayatında empati ve bir uygulama*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Bursa: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Pala, A. (2008). Öğretmen adaylarının empati kurma düzeyleri üzerine bir araştırma. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 23 (1), 13-23.
- Pişkin, M. (1991). Empati, kaygı ve çatışma eğilimi arasındaki ilişki. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 22 (2), 775-784.
- Plomin, R. (1990). *Nature and nurture: An introduction to human behavioral*

genetics. New York. Wadsworth Publishing.

- Rehber, E. & Atıcı, M. (2009). İlköğretim ikinci kademe öğrencilerinin empatik eğilim düzeylerine göre çatışma çözme davranışlarının incelenmesi. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 18 (1), 323-342.
- Şahin, A. (2008). Ergenlerde dindarlık ve empati / religiosity and empathy in adolescents. *Marife Dergisi*, 8 (1), 149-166.
- Taşdemir, G. (1999). *Ege Üniversitesi Uygulama ve Araştırma Hastanesi'nde çalışan hemşirelerin empatik eğilim ve iş doyumunu düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İzmir: Ege Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü.
- Tutarel-Kışlak, Ş. & Çabukça, F. (2002). Empati ve demografik değişkenlerin evlilik uyumu ile ilişkisi. *Aile ve Toplum Dergisi*, 2 (5), 35-41.
- Ünal, G. (1997). *Psikolojik danışma ve rehberlik eğitimi alan öğrencilerin empatik eğilimlerinde gözlenen değişimler: Selçuk Üniversitesi Eğitim Fakültesi örneği*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.